

ЗБОРНИК
НАРОДНОГ МУЗЕЈА
XXII - 1

археологија

НАРОДНИ МУЗЕЈ
Београд 2015

Дубравка М. ПЕРАДОВИЋ
École Pratique des Hautes Études, Section des Sciences Religieuses, Paris

Moi, Auguste, empereur de Rome..., Paris, Grand Palais, Galeries nationales (19 Mars 2014 – 13 Juillet 2014)

Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
 Saecula qui rursus Latio regnata per arva
 Saturno quondam.

(Vergilius, *Aeneis*, VI, 792–794)

Камеја са Августовим ликом, око 25.
 године пре н. е.
 (према / after: *Auguste*, cat. no. 80)

Августовог живота и каријере са формирањем нове културе и новог уметничког језика, који су и данас у основи западне цивилизације. Важно је нагласи-

Године 14, 19. августа, окончала се више од четири деценије дуга владавина Октавијана Августа (Рим, 23. септембар 63. пре н.е. – Нола, 19. август 14), првог римског императора који је, окончавши грађанске ратове, Риму донео мир, просперитет и благостање. Два миленијума од Августове смрти била су повод за организовање обимне изложбе најпре у Риму (Scuderie del Quirinale, 18. октобар 2013. – 9. фебруар 2014), а потом у Паризу, у Гран палеу (19. март – 13. јул 2014). Идеатор изложбе, Еуђенио Ла Рока (Eugenio La Rocca), професор грчке и римске историје и археологије на римском универзитету Ла Сапијенца (Università degli Studi di Roma La Sapienza) и дописни члан угледне Академије деи Линчеи (Accademia dei Lincei), и његови сарадници,¹ ставили су себи у задатак да овом изложбом прикажу прожимање

¹ Комесаријат изложбе чине Сесил Жироар (Cécile Giroire) и Данијел Роже (Daniel Roger), кустоси Одељења грчких, етрурских и римских старина Лувра, Анализа Ло Монако (Annalisa Lo Monaco), са римског универзитета Ла сапијенца, и Клаудио Паризи-Презиче (Claudio Parisi-Presicce), управник Капитолских музеја у Риму.

ти да циљ изложбе није да донесе свеобухватни приказ римске цивилизације у време Принципата.

Фокус изложбе је блистава Августова персонална историја, односно његова личност ванредне харизме и политичке интуиције, која је приказана паралелно са рађањем нове историјске епохе. Август је успео оно што чак ни Цезару није пошло за руком, да оконча крваве деценије унутрашњих сукоба који су нагризли Римску републику и да инаугурира нову политичку епоху: Империју. За време његовог принципата, дугог четрдесет једну годину, Империја је досегла свој највећи обим, обухватајући цео медитерански басен, од Шпаније до Турске, од Магреба и Грчке и даље до Немачке. Још је Вергилије Августову владавину назвао новим златним добом (*Енеида*, VII, 791-794).

Експонати, готово три стотине каталожских јединица, су позајмљени из педесет музеја из чак једанаест земаља. Међу њима су и специјалне позајмице из Капитолских и Ватиканских музеја. На овој изложби су по први пут изложене заједно две, вероватно најпознатије Августове статуе: статуа из Прима Порте, која се чува у Ватиканским музејима, и статуа Августа понтифекса максимуса, пронађена у Вија Лабикани, данас у Римском националном музеју.

Изложба је, као и каталог који је прати, подељена у седам целина, којима је обухваћен хронолошки распон од Августовог осамостаљења на власти до његове смрти и апотеозе: *Окџавијан и цивилни рат*, *Августовски режим*, *Рим у време Августиа*, *Дифузија новој уметничкој језика грчке традиције*, *Приватни животи у време Августиа*, *Август и провинције* и *Смрти и апоџеоза*.

Својеврсни пролог изложбе чине, заједно изложене, импресивна мермерна статуа Августа из Прима Порте и монументална копија сегмента његовог политичког тестаментa, *Rex gestae divi Augusti*, захваљујући којима се посетилац упознаје са првим римским императором и његовим делима, али и основама уметничког језика његове епохе. На статуи из Прима Порте, Августова физиономија је идеализована, а тело, изведено по узору на Поликлетовог *Дорифора*, штити оклоп украшен рељефима који се односе на догађаје из савремене историје, реституцију римских инсигнија које је Крас изгубио 53. године пре н.е. у бици код Каре, и на оновремену царску идеологију. Уз Августову десну ногу приказан је Купидон на делфину, алузија на Венеру, божанског претка рода Јулијеваца. Управо су ретроспективност и ерудиција бременита политичким алузијама биле основе римске империјалне уметности која се формирала у време Августове владавине. Копија прва два дела Августовог политичког тестаментa, посвећена његовој политичкој каријери (*Cursus honorum*), изведена 1862. године, на платну у природној величини, на основу верзије тестаментa угравиране у мермеру на храму Роме и Августа у Анкари, својеврсни је историјски, али и историографски извор.

Први део изложбе, посвећен периоду грађанског рата, доноси увид у личности и догађаје из времена проглашења Октавијана за августа, 27. године пре н.е. Мермерни портрети Цезара, Помпеја, Краса, Клеопатре, као и портрети на Октавијановом новцу и новцу његовог савезника, а потом супарника Марка Антонија, упознају посматрача са Октавијановим савременицима, али и са ликовним језиком у времену пре успостављања Царства. Изузетно, за ову

изложбу сакупљени су на једном месту тзв. рељефи са представом битке код Акција, њих једанест, који се данас чувају у три колекције, две музејске и једној приватној, у Мађарској (Будимпешта) и Шпанији (Кордоба и Севиља).

Знаменита битка, у којој је Октавијан поразио Марка Антонија, означила је крај грађанског рата и отворила пут дефинитивном тријумфу *princeps-a*. *Rex Augusta* и нови политички режим, принципат, учинили су да Август, иако званично *princeps senatus*, поседује сву моћ у својим рукама. *Августова владавина*, други део изложбе, демонстрира у којој мери су портрети чланова царске породице постали неопходан инструмент комуникацијског система који је Август развио. У Риму формирана империјална ефиција распростра се Царством у форми статуа, портрета, слика, рељефа, гема и камеја. Портрети Августа и царске породице циркулисали су Царством и на новцу. Данас је познато више од две стотине Августових портрета, што је само део оних који су постојали. Августов лик красио је монументалне споменике подигнуте у његову част, али и дела мањег формата, попут камеја, чији су наручиоци били припадници римске аристократије, који су овим путем изражавали лојалност Августу. Љубитељи глиптике су на овој изложби заиста били у могућности да уживају, будући да су се на једном месту нашли најлепши примерци римске царске глиптике, попут *Августове камеје* из Француске националне библиотеке или тзв. *Камеје Блакас* из Британског музеја.

Посебан одељак овог дела изложбе посвећен је Августовој породици. Интегрални део Августове династичке политике и визуелне реторике представљало је управо креирање званичних портрета чланова његове породице. Статуе и бисте Ливије, Јулије, Постума, Друза, Тиберија и других припадника племенитог рода Јулија, осим што на изложби формирају тродимензионално генеалогско стабло, сведоче о развоју римске портретне уметности.

Велики изазов за приређиваче изложбе било је представљање Августовог подухвата преуређења Рима, који је „затекао у цигли, а оставио у мермеру“ (Светоније, *Августов живот*, XVIII). Посвећен идеалу републике, *pater patriae* живео је у кући на Палатину и никада себи није сазидао палату. С друге стране, његова јавна градитељска активност била је изузетног обима. Август је окончао Цезаров пројекат Римског форума, реконструисао Базилику Јулију, саградио храм посвећен божанском Цезару, а потом и Форум који носи његово име, те Марселинов театар. Рим у време Августа представљен је системом *pars pro toto*, монументалним маскама из Марселиновог театра, фрагментима архитектонске пластике од мерме-

Фигурине Венере *Genetrix*, I век
(према / after: *Auguste*, cat. no. 1–4)

ра и теракоте, статуама и сликарством. Из Лувра је за ову прилику пренет један панел Аре пацис. Поред њега је постављена, сасвим дискретно, виртуелна реконструкција Олтара мира. На истом месту су изложене и три оригиналне грчке статуе Ниобида на умору и у бекству, од мермера са Пароса, које потичу са фронтоне неког јонског храма и које су, могуће, украшавале августовски храм Аполона Сосјана.

Мир који је Августова владавина донела Царству омогућио је полет уметности. Уметници из Грчке долазе у Рим, где оснивају неоатичку школу скулптуре. Клешући статуе инспирисане познатим хеленским ремек-делима, стварају нове, еклектичне форме и доприносе формирању новог уметничког језика. Једна од најцењенијих школа била је Пасителова, скулптора атинског порекла, практичара и теоретичара, чији модели су били грчка дела из различитих епоха. Управо пракса његове школе показује да су модели циркулисали у форми мулажа. Пасителовој школи су атрибуиране две групе скулптура Ореста и Пилада, једна из Археолошког музеја у Напуљу, а друга из Лувра, обе експонати ове изложбе.

Значајан простор на изложби посвећен је приватном животу Августове епохе. Мир и благостање омогућили су богаћење једног слоја популације, који је тежио да се како у овоземаљском тако и у загробном животу окружи луксузним предметима. Резиденције су украшаване фрескама и опремане намештајем рафиниране израде и предметима од стакла, полудрагог камења и племенитих метала.

Добро познати широј публици, будући у сталној поставци Лувра још од времена њиховог открића 1895. године, сребрни предмети из Боскореала (изложена су 24 од укупно 111 предмета који чине благо Боскореала) нашли су своје место на овој изложби пошто је реч о најзначајнијем и најпрестижнијем сребрном сервису из Августове епохе.

Иако у Августовој епохи још увек доминира стакло из калуца, око 25. године пре н.е., на самом почетку Римског царства, појавило се луксузно стакло гравирано у техници камеја. Предмети изведени овом специфичном техником одликују се и карактеристичном иконографијом, представама из грчке митологије, посебно сценама из дионизијског циклуса, које су смештене у богат вегетабилни декор. Производња камејног стакла није трајала ни читав век, до 50-их или 60-их година наше ере, те отуда не изненађује што је до данас познато само двадесетак интегрално очуваних ваза израђених у овој сложеној техници. Свакако најпознатија је тзв. *Порџиланд ваза*, могуће власништво самог Августа, данас у Британском музеју. У Паризу је, поред неколико плочица изведених овом техником, изложена и тзв. *Вилсон ојнохоа (Oenochoe Wilson)*. Пронађена је на галско-римском гробљу у Безансону 1886. године и за сада је једина ваза израђена у техници камеја са територије Француске. У питању је јединствен примерак ове уметности, будући да је њена основа љубичасте, а не уобичајене плаве боје.

Вегетабилна декорација слична оној на Ари пацис јавља се и на урнама из истог времена. Ремек-дело фунералне уметности Августове епохе је октогонална мермерна урна из колекције Чеси, данас у Капитолским музејима, спе-

цифичне иконографије. На седам страница ове урне представљени су Амори који свирају и играју, парада љубави, дионизијска екстаза. Појава ове теме у фунералној уметности објашњава се способношћу љубави да комуницира између овоземаљског и божанског света.

Налази из гробнице ратника, која је откривена 1989. године на некрополи Кроа-Бланш, недалеко од Вјена, сведоче о процесу романизације галске елите крајем Августове владавине. У њој су, заједно са остацима дивљачи (вепра, зеца, јелена), пронађени, између осталог, и луксузни објекти италске провенијенције: предмети за тоалету од стакла, бронзе и керамике, као и сервис за ритуално прање покојника. За потребе ове изложбе реконструисан је детаљан план налаза у реалној величини.

Стаклене посуде са златним тракама, прва половина I века (према / after: *Auguste*, cat. no. 171, 172)

Успостављање принципата означило је и нову административну поделу Империје на четрдесетак провинција. Присуству и неговању империјалног култа у провинцијама посвећен је одељак насловљен *Авиуси и њиховим провинцијама*. Како визуелни тако и концептуални фокус тог сегмента изложбе су два бронзана Августова портрета, коњичка статуа пронађена 1979. године у Егејском мору недалеко од Еубеје и позната биста из Мерое, некадашње престонице Нубије. Сугестивна биста из Мерое припада типу *Prima porta* портрета и посебно је значајна за одређење прецизног датума формирања овог карактеристичног и најраспрострањенијег типа Августовог портрета. Судајући по подацима који су познати о овој бисти, могући *terminus ante quem* настанка наведеног типа портрета би био 25. година пре нове ере.

У париском Гран палеу више простора посвећено је провинцији Нарбонској Галији, за коју је Плиније написао да је „Италија са друге стране Алпа“ (*Историја њихове природе*, III, 31), имајући на уму првенствено њен урбани карактер. У некада најзначајнијим градовима провинције, Глануму, Арлу, Лиону, Нарбони, Ниму, очуване су значајне јавне грађевине из римског периода, те стога и већина експоната изабраних за ову изложбу потиче са тих локалитета. У Нарбонској Галији, подједнако као и у другим провинцијама, негован је империјални култ, о чему на изложби сведоче два експоната из некадашње престонице провинције, Нарбоне. Управо се на форуму Нарбоне налазио натпис који сведочи о просла-

вљању императоровог *numen*-а, будући да за живота Август није сматран богом. У ред олимпских богова биће уврштен *post mortem*.

Сенат је апотеозу Августа одобрио 17. септембра 14. године, непосредно након његове смрти у Ноли 14. августа. Тиме је и званично успостављен култ *divi Augusti* и, у складу с њим, и нова иконографија Августових портрета. За чуваре Августовог култа изабрани су Германик и Ливија, која се од тог тренутка најчешће приказује са велом на глави. Управо се Ливијином статуом са велом на глави и рукама у гесту молитве затвара изложба.

Изложба *Ja, Avīusī, imīeraiīor Rīma* прва је изложба посвећена античком Риму организована у Гран палеу и прва монографска изложба о Августу у Француској. У њеној организацији учествовали су Гран пале и Лувр, са француске, односно Скудерије дел Квиринале и Капитолински музеји, са италијанске стране. Успешност праксе заједничког организовања изложби потврдила се и овим примером. Број посетилаца који су током четири месеца видели изложбу већи је од стотину педесет хиљада, што оправдава храброст управе Гран палеа да угости изложбу која је тематиком удаљена од изложби које је публика навикла да види у овом простору. Подсећања ради, традиционално окренут уметности из рецентнијих периода, Гран пале је, након изложбе посвећене првом римском цару, организовао велику ретроспективну изложбу Ники де Сан Фале (*Niki de Saint Phalle*).

За разлику од изложбе којом су се 1937. године прослављала два миленијума од Августовог рођења и која је послужила у сврхе тадашњег фашистичког режима и промоције Бенита Мусолинија, који је себе видео као новог Августа, изложба из 2014. у потпуности је лишена савремених политичких референци. Циљ изложбе из 2014. године није био ни да провоцира, нити да отвори нова питања. Њен наратив окренут је харизматичној личности Августа у контексту уметности Златног доба, у којем су као највеће вредности цењени мир, хармонија и пијетет.

Експонати су смештени у сведену, елегантну и ненаметљиву сценографију, којом доминирају бела и златна боја. Обимне дидаскалије су дате на три језика, француском, италијанском и енглеском, док су легенде уз предмете само на француском језику. Каталог изложбе, поред детаљних каталожких јединица, њих тачно 279, садржи и низ уводних текстова, које потписују кустоси изложбе, а који додатно употпуњују и објашњавају епоху Августове владавине и њене уметничке феномене.²

2 *Auguste* : [exposition], Rome, Scuderie del Quirinale, 18 octobre 2013-9 février 2014, Paris, Grand Palais, Galeries nationales, 19 mars-13 juillet 2014 / [organisée par la Réunion des musées nationaux-Grand Palais et le Musée du Louvre] ; [en collaboration avec l'Azienda speciale Palaexpo-Scuderie del Quirinale et les Musei capitolini, Rome] ; [catalogue par Michel Amandry, Véronique Arveiller, Alessandra Avagliano, et al.] Paris : Réunion des musées nationaux-Grand Palais, 2014, p. 319.